

I. М. Литвинюксуддя
Чернівецького апеляційного суду

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

У сучасних наукових доробках процесуальна форма розглядається, здебільшого, як сукупність однорідних процедурних вимог, що пред'являються до дій учасників процесу і спрямовуються на досягнення певного матеріально-правового результату.

Процесуальна форма – це встановлений процесуальними нормами порядок, у межах якого здійснюється послідовна діяльність суб'єктів процесу та інших учасників процесу. Процесуальна форма об'єднує такі загальні складові як порядок провадження, стадії, процесуальні дії, порядок винесення судових рішень. Завдяки процесуальній формі формується уявлення про порядок, правила організації і здійснення провадження. Процесуальна форма встановлює засади найбільш доцільної процедури здійснення провадження; способи та строки здійснення процесуальних дій, пов'язаних зі збиранням, дослідженням та оцінкою доказів; порядок прийняття та їх оформлення.

Принципи адміністративного судочинства визначають його процесуальну форму. До основних з них відносять такі: рівність учасників процесу перед законом і судом; змагальність; диспозитивність; офіційне з'ясування всіх обставин справи; принцип поєднання одноособового і колегіального розгляду та вирішення справи; незалежність суддів і підпорядкованість їх тільки законові; державна мова судочинства; гласність судового розгляду; принцип законності; принцип об'єктивної істини; принцип доступності судового захисту; принцип усності; принцип безпосередності; пропорційності, раціональності і процесуальної економії.

Значення процесуальної форми полягає в тому, що вона визначає повноваження адміністративного суду, правила розгляду справи, гарантії прав і законних інтересів учасників процесу, забезпечує усестороннє дослідження обставин справи та винесення судом законного та обґрунтованого рішення, з'ясування об'єктивної істини тощо.

Ключові слова: процесуальна форма, адміністративне судочинство, принципи адміністративного процесу.

Постановка проблеми. Кодексом адміністративного судочинства передбачено безліч категорій справ, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства. Водночас, залежно від категорії та складності такої справи регламентований відповідний порядок її розгляду, тобто встановлена визначена процесуальна форма судового адміністративного процесу. З'ясування поняття, змісту та ролі процесуальної форми адміністративного судочинства має вагоме значення, оскільки на сьогодні не має єдності в розумінні вказаної категорії серед учених, не закріплена дефініція вказаного поняття нормативно.

Окремі питання процесуальної форми адміністративного судочинства України досліджували такі вчені як В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, В.В. Доненко, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков,

О.В. Кузьменко, Д.В. Лученко, О.І. Остапенко, М.І. Смокович, М.І. Цуркан, А.М. Школик та інші.

Метою статті є дослідження суті процесуальної форми адміністративного судочинства.

Виклад основного матеріалу. За загальною теорією права кожний юридичний процес має свою процесуальну форму, яка виступає внутрішньою формою юридичної практичної діяльності. «Юридичний процес і процесуальна форма нерозривні явища», – відмічають теоретики [1, с. 65]. Завдяки процесуальній формі упорядковується юридична діяльність і створюється юридичний процес. Процесуальна форма належить до фундаментальних понять процесуальної науки [2, с. 202]. Дотримання процесуальної форми визнається одним із критеріїв допустимості доказів у справі [3, с.72].

Значення процесуальної форми з точки зору розвитку теорії права підкреслюють автори

підручника із загальної теорії держави і права, підготовленого за редакцією М. В. Цвіка, О. В. Петришина (2009). Учені зазначають, що процесуальна форма як наукова конструкція розкриває структурно-технологічну характеристику правової форми діяльності. Це система передбачених процесуальним правом юридичних засобів, дій та операцій, за допомогою яких урегулюються питання, що виникають у юридичному процесі. Основу процесуальної форми становлять багаторазова повторюваність певних юридичних дій та операцій, способів та засобів їх здійснення, стабільність і навіть стереотипність за наявності відповідних суспільних відносин та передумов [4, с.8].

Процесуальну форму, на думку О. Миколенка, слід розуміти як встановлений процесуальними нормами порядок (стан, лад), у межах якого здійснюється послідовна діяльність суб'єктів та інших учасників процесу [5, с. 189–190].

Процесуальну форму необхідно розцінювати саме як правову категорію (а не як правовий інститут), завдяки якій формується уявлення про порядок, правила організації та здійснення провадження, умови, що сприяють їх дотриманню. Такий підхід узгоджується із загальноновизнаною позицією, що завдяки категоріям наука фіксує найбільш загальні властивості, зв'язки і відношення речей, закономірності розвитку, які діють в природі, у суспільстві і в людському мисленні. Враховуючи те, що процесуальна форма відображає процедуру здійснення провадження, рух справи по стадіям процесу до вирішення закріплених законом завдань, основні умови, характерні властивості такої діяльності, обумовлюючи виникнення і розвиток процесуальних правовідносин, можна констатувати приналежність її до правових категорій процесуального права. Саме у відповідній процесуальній формі відбувається поступальний розвиток провадження, як цілісного системного утворення. В ній здійснюється пізнання суспільно-правового конфлікту та його розв'язання [3, с. 75].

У господарському процесі процесуальну форму розуміють як встановлений нормами господарського процесуального права порядок порушення провадження у справі, розгляд і вирішення спорів, їх перегляд, а також виконання рішень, ухвал, постанов господарського суду [6, с. 45]; інструментарій, за допомогою якого досягається законність у діяльності господарських судів [7, с. 24-25]; процедуру організації розумового процесу розгляду та вирішення господарським судом справ, віднесених до його

компетенції, спрямовану на забезпечення справедливості та своєчасності [8, с. 727].

Аналіз процесуальної форми в кримінальному, цивільному та господарському процесах здійснила вчена Ангеліна Черникова [3, с. 73–74]. Зокрема, дослідниця з'ясувала, що на думку С. М. Мельника, «процесуальна форма у кримінальному процесі – це визначена кримінально-процесуальним правом і регламентована законом система процесуальних інститутів і правил, послідовність стадій кримінального процесу та сукупність процесуальних вимог, що висуваються до учасників судочинства, яка встановлює: засади найбільш доцільної процедури здійснення їх повноважень; способи та строки здійснення процесуальних дій, пов'язаних зі збиранням, дослідженням та оцінкою доказів; порядок прийняття та оформлення рішень; створює правовий режим діяльності суду, органів розслідування, прокурорського нагляду та умови для провадження кримінальної справи, забезпечує реалізацію прав усіх учасників процесу і гарантує досягнення бажаного матеріально-правового результату» [9, с. 6–7]. На думку М. М. Михеєнка, В. Т. Нора і В. П. Шибіка, процесуальною формою називається «передбачений кримінально-процесуальним законом порядок усієї кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також громадян та юридичних осіб, залучених до сфери цієї діяльності, як і порядок вчинення й оформлення окремих процесуальних дій, прийняття, оформлення та звернення до виконання процесуальних рішень» [10, с. 30]. На думку Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної, процесуальна форма становить собою правовий режим кримінально-процесуальної діяльності, що включає виконання певних процесуальних умов, дотримання юридичних процедур і забезпечення гарантій при провадженні по кримінальній справі [11, с. 11]. У теорії цивільного процесуального права також існують різні підходи до визначення і змісту процесуальної форми: від ототожнення її виключно з основними формами цивільного процесуального права до розгляду через процесуальну діяльність суду та учасників процесу, а також через форму процесуальних документів [12, с. 27]. На думку В. І. Тertiшнікова, у механізмі регулювання процесуального права процесуальна форма займає проміжне місце між нормами права й процесуальною діяльністю [13, с. 9]. Як єдиний порядок здійснення правосуддя, вивчають про-

цесуальну форму і в господарському процесі [14, с. 645]. У сучасних наукових доробках процесуальна форма розглядається, здебільшого, як сукупність однорідних процедурних вимог, що пред'являються до дій учасників процесу і спрямовуються на досягнення певного матеріально-правового результату (під процедурами розуміється передбачена законом послідовність здійснення як окремих процесуальних дій, так і їх сукупностей, утворюючих зміст окремих проваджень і стадій судочинства, а під процесуальними умовами – нормативні положення, що встановлюють підстави провадження процесуальних дій, коло їх учасників, строки проведення, права й обов'язки осіб, які беруть у них участь) [15, с. 202].

Таким чином, усі визначення процесуальної форми об'єднують такі загальні складові як: порядок (провадження, стадій, процесуальних дій і рішень), нормативно-правове його закріплення, спрямованість на вирішення завдань провадження (судочинства), послідовність процесуальних дій і рішень (що встановлені законом або впливають із логіки розвитку процесу) [3, с.74].

З точки зору Е.Ф. Демського [16, с. 22-23] адміністративна процесуальна форма є невід'ємною стороною адміністративного процесуального права, взагалі, та адміністративних проваджень, зокрема. При цьому, перша характеризується принаймні двома ознаками: а) виступає як правова форма діяльності органів владних повноважень, їх посадових осіб та суду, а також інших суб'єктів адміністративних проваджень щодо розгляду і вирішення адміністративної справи; б) утворює врегульований обов'язковий правовий режим провадження у адміністративних справах, а також встановлює певний ступінь урегульованості та напруженості процедури. Правовий режим охоплює принципи, способи та гарантії забезпечення адміністративно-процесуальної діяльності, а також правовий статус суб'єктів адміністративного процесу. В процесуальній формі знаходить своє вираження зміст адміністративних проваджень. Законодавець встановлює порядок розгляду адміністративних справ, за яким забезпечується відповідальність держави перед людиною за свою діяльність та утвердження прав і свобод людини. Процесуальна форма: забезпечує умови послідовного втілення в життя конституційних принципів державного управління та адміністративного судочинства; створює стабільний, стійкий, юридично визначений режим провадження при розгляді і вирішенні індивідуальних адміністра-

тивних справ; містить гарантії прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб; створює умови, що забезпечують повноту, всебічність і об'єктивність розгляду індивідуальних справ, а також встановлення істини, правильне і справедливе застосування закону; включає в себе заходи, що забезпечують оскарження та опротестування рішень, прийнятих при вирішенні індивідуальних адміністративних справ; зобов'язує розглядати і вирішувати адміністративні справи відповідно до норм матеріального і процесуального права.

О. І. Миколенко вказує, що процесуальна форма, по-перше, як поняття не має в юридичній науці чіткого змістовного визначення, а запропоновані в спеціальній літературі формулювання підміняють собою зміст інших правових явищ (наприклад, правових процедур, процесуальних норм тощо); по-друге, розвиток загальної теорії юридичного процесу та науки адміністративного права і процесу потребують уточнення змісту поняття «процесуальна форма» таким чином, щоб воно не збігалось зі змістом інших правових явищ та зайняло своє достойне місце в категоріальному апараті адміністративного права і процесу. О. І. Миколенко пропонує адміністративну процесуальну форму визначати як встановлений адміністративно-процесуальними нормами порядок (стан, лад), в межах якого здійснюється послідовна діяльність суб'єктів адміністративного процесу та дії інших його учасників. До елементів змісту адміністративної процесуальної форми слід відносити: 1) порядок ведення адміністративного процесу; 2) форму зв'язків, що виникають між суб'єктами і учасниками адміністративного процесу на його певних стадіях і етапах; 3) форму прояву окремих дій (актів) суб'єктів та учасників адміністративного процесу [17, с. 50–57].

Процесуальна форма адміністративного судочинства передбачає нормативно-правову закріпленість процедур його здійснення (виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень) та умов, що сприяють дотриманню цих процедур і вирішенню його завдань. Процесуальна форма виступає однією із гарантій адміністративного судочинства. [3, с.76].

Процесуальна форма є певною гарантією українського процесуального законодавства, яка пов'язана з юридичною технікою оформлення, прийняття, ведення та винесення судового рішення, як основного процесуального акта-документа. Упродовж всього етапу розгляду справи суд складає та приймає велику

кількість документів, що у майбутньому набувають статус «процесуальних», за допомогою використання, забезпечується вірний, логічний хід процесу, належне оформлення, зберігання, обґрунтування, правомірна видача, законна сила цих актів-документів. Процес документування у процесуальній формі – це гарантія встановлення істини, важлива гарантія законності і обґрунтованості, реалізація самої стадійності руху судочинства, гарантія забезпечення прав і законних інтересів громадян, які беруть участь у справі, гарантія законності і обґрунтованості усіх рішень, які приймаються компетентними органами. Процесуальна форма судочинства на сьогодні має велику кількість різних за своєю структурою та функціональним призначенням процесуальних актів-документів – це документи у стадії відкриття справи; документи у стадії провадження у справі до судового розгляду; документи у стадії судового розгляду і вирішення справи в судовому засіданні; документи у стадії апеляційного оскарження і перевірки рішень суду першої інстанції; документи у стадії перегляду рішень, ухвал, що набрали законної сили, у зв'язку з винятковими та нововиявленими обставинами; документ у стадії виконання судових актів [18, с. 144 – 148].

Погоджуючись із запропонованою Перуновою О.М. вищезазначеною класифікацією актів-документів процесуальної форми цивільного судочинства, вважаємо за доцільне здійснити класифікацію актів-документів залежно від суб'єктів їх винесення в адміністративному судочинстві. Так в адміністративному судочинстві процесуальні документи можуть бути виготовлені адміністративним судом (судові рішення, протокол судового засідання тощо), учасниками справи та їх представниками (позовні заяви, клопотання, заяви тощо), а також іншими учасниками судового процесу (висновок, експерта, спеціаліста, переклад тексту тощо).

Варто зазначити, що процесуальну форму адміністративного судочинства визначають його принципи. До основних з них відносять такі: рівність учасників процесу перед законом і судом; змагальність; диспозитивність; офіційне з'ясування всіх обставин справи; поєднання одноособового і колегіального розгляду і вирішення справ; незалежність суддів і підпорядкованість їх тільки законові; державна мова судочинства; гласність судового розгляду; законність; об'єктивна істина; доступність судового захисту; усність; безпосередність; пропорційність, раціональність і процесуальна економія.

Принципи судочинства, як загальні його засади, виходять за межі процесуальної форми, на них, навпаки, така форма будується [3, с. 76].

Для розкриття суті процесуальної форми адміністративного судочинства необхідно звернутися до її ознак, основними з яких є такі: а) процесуальна форма є зовнішнім виявом юридичних засобів, дій та операцій, однорідність та послідовність здійснення яких проявляється у провадженні; б) урегульована адміністративною процесуальною нормою; в) полягає у застосуванні права адміністративними судами; г) результатом є постановлення (прийняття) судом законного рішення, яке має загальнообов'язковий характер для всіх органів, підприємств, установ, організацій, службових осіб та громадян і підлягає виконанню на всій території України; д) предмет судового рішення полягає у вирішенні спору про право у публічно-правових відносинах; ж) є універсальним способом захисту прав, свобод, законних інтересів у публічно-правових відносинах [19, с. 12].

Отже, процесуальна форма адміністративного судочинства характеризується сукупністю однорідних, регламентованих нормами права вимог до суб'єктів процесу, процесуальних документів, стадій та етапів провадження, особливостей розгляду певної категорії справ з метою виконання завдань адміністративного судочинства.

Значення процесуальної форми полягає в тому, що вона визначає повноваження адміністративного суду, правила розгляду справи, гарантії прав і законних інтересів учасників процесу, забезпечує усестороннє дослідження обставин справи та винесення судом законного та обґрунтованого рішення, з'ясування об'єктивної істини тощо.

Залежно від суб'єктів винесення можна здійснити класифікацію актів-документів в адміністративному судочинстві як ухвалені адміністративним судом (рішення, постанови, ухвали, протоколи судового засідання тощо), учасниками справи та їх представниками (позовні заяви, клопотання, заяви тощо), а також іншими учасниками судового процесу (висновок, експерта, спеціаліста, переклад тексту тощо).

Процесуальну форму адміністративного судочинства визначають його принципи. До основних з них відносять такі: рівність учасників процесу перед законом і судом; змагальність; диспозитивність; офіційне з'ясування всіх обставин справи; поєднання одноособового

і колегіального розгляду і вирішення справ; незалежність суддів і підпорядкованість їх тільки законам; державна мова судочинства; гласність судового розгляду; законність; об'єктивна істина; доступність судового захисту; усність; безпосередність; пропорційність, раціональність і процесуальна економія.

Список використаної літератури:

1. Зайчук О. В., Оніщенко Н.М. Загальна теорія держави і права. К. : Юрінком Інтер, 2008. 308 с.
2. Трофименко В. М. Процесуальна форма: сутність і значення у кримінальному судочинстві. *Проблеми законності*. 2012. №120. С. 202–208.
3. Ангеліна Черникова. Категорія «Процесуальна форма» в адміністративному судочинстві України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. №6. С. 71 – 78.
4. Цвік М. В., Петришин О.В., Авраменко Л. В. та ін. Загальна теорія держави і права : підручник ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Х. : Право. 2009. 584 с. С. 402-403.
5. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права : монографія. Х. : Бурун Книга. 2010. 336 с.
6. Чернадчук В.Д., Сухонос В.В., Негребельний В.П., Лук'янець Д.М. Господарське процесуальне право України: підручник. За ред. В.Д. Чернадчука. Суми: Університетська книга, 2006. 378 с.
7. Боровик С.С., Джузь В.В., Мудрий С.М. Захист прав суб'єктів господарювання в арбітражних судах України: підручник. К.: Оріяни. 2001. 228 с.
8. Таликін Є.А. Визначення поняття господарської процесуальної форми. *Форум права*. 2011. № 4. С. 723-728. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_4_121 (дата звернення: 19.02.2022).
9. Мельник С. М. Процесуальна форма в кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2001. 22 с.
10. Михеєнко М. М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України : підруч. 2-ге вид., переробл. і допов. К. : Либідь, 1999. 536 с.
11. Грошевий Ю. М., Капілна О.В. Кримінальний процес : підручн. Х. : Право. 2010. 608 с.
12. Захарова О. С. До питання про цивільну процесуальну форму. *Вісник академії адвокатури України*. 2009. №2(15). С. 27–30.
13. Тертишников В. І. Цивільний процес України (лекції) : навч. посіб. Харків : Видавець Вапнярчук Н. М. 2006. 256 с.
14. Таликін Є. А. Проблема єдності господарської процесуальної форми через призму її структури. *Форум права*. 2013. №3. С. 644–651
15. Трофименко В. М. Процесуальна форма: сутність і значення у кримінальному судочинстві. *Проблеми законності*. 2012. №120. С. 202–208.
16. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер. 2008. 496 с.
17. Миколенко О. І. Процесуальна форма в адміністративному судочинстві та проблеми законотворчості в Україні. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 50–57.
18. Perunova O.M. Characteristic signs of the procedural form in civil judicial procedure Legal sciences and their role in the development of the legal culture of a modern man : Scientific monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. 197 p.
19. Ківалов С. В. Процесуальні форми у діяльності адміністративних судів: правова природа і правове регулювання. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наук. праць. Вип. 65. НУ «ОЮА» , редкол. С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін., відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – С. 7-20.

Lytvyniuk I. M. General characteristics of the procedural form of the administrative proceedings of Ukraine

In modern scientific developments, the procedural form is considered, for the most part, as a set of homogeneous procedural requirements that are imposed on the actions of the participants in the process and are aimed at achieving a certain material and legal result.

Procedural form is an order established by procedural norms, within which sequential activities of process subjects and other process participants are carried out. The procedural form combines such general components as the order of proceedings, stages, procedural actions, and the order of court decisions. For procedural form, an idea is formed about the order, the rules for the organization and implementation of proceedings. The procedural form establishes the principles of the most expedient procedure for conducting proceedings; methods and terms of implementation of procedural actions related to the collection, research and evaluation of evidence; the procedure for acceptance and their registration.

The principles of administrative proceedings determine its procedural form. The main ones include the following: equality of process participants before the law and the court; competitiveness; dispositivity; official clarification of all the circumstances of the case; the principle of combination

of individual and collegial consideration and resolution of cases; independence of judges and their subordination only to the law; the official language of the judiciary; publicity of the trial; principle of legality; the principle of objective truth; the principle of availability of legal protection; principle of orality; the principle of immediacy; proportionality, rationality and procedural economy.

The significance of the procedural form is that it determines the powers of the administrative court, the rules for handling the case, guarantees the rights and legitimate interests of the participants in the process, ensures a comprehensive investigation of the circumstances of the case and the rendering of a legal and justified decision by the court, clarification of the objective truth, etc.

Key words: *procedural form; administrative proceedings; principles of the administrative process.*